



## BASLAWÍSH KLASS OQÍWŞHÍLARÍNDÁ BAYLANÍSLÍ SÓYLEWDI QÁLIPESTIRIW METODIKASÍ

**Reyembaeva Arzayım Paraxat qızı**

*Ajiniyaz atındaǵı NMPI doktorantı*

[r.arzayim1996@gmail.com](mailto:r.arzayim1996@gmail.com)

**DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079540>

**Annotaciya:** Maqalada úzliksiz talim sistemasınıń qanshelli dárejede nátiyjeli islewinde baslawısh klass oqıwshılarınıń baylanıslı sóylewin rawajlandırıwdıń áhmiyeti hám wazıypaları boyınsha bir qatar túsinikler keltirilgen.

**Tayanısh sózler:** Úzliksiz tálim sisteması, sawat ashıw, metod, oqıtıwshı, oqıtıw, baylanıswlı sóylew.

Respublikamızda úzliksiz bilimlendiriw sistemasınıń mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilimlendiriw basqıshlarına itibar beriliwi menen bir qatarda jaslardı hár tárepleme intellektual, aqılıy, estetikalıq hám fiziologiyalıq tárepten joqarı dárejede rawajlandırıwǵa talap kúsheymekte. Sebebi, úzliksiz bilimlendiriw sistemasınıń rawajlanıwı mektepke shekemgi hám baslawısh tálimdegi alıp barılǵan tálim-tárbiya islerine baylanıslı. Balanıń dúnyaǵa kóz-qarasınıń rawajlanıwına hám turmısqa durıs baǵdarlay alıwımız búgingi kúnde eń áhmiyetli máselelerden biri.

Ana tili sabaqlarında alıp barılatuǵın islerdiń bárshesi, sol qatarda, sawat ashıw da oqıwshılardıń sóylew tilin hám oylawın ósiriw menen baylanıslı halda dúziledi. Bul dáwirde oqıwshılar sóylew tilin ósiriwdiń wazıypaları tómendegilerden ibarat:

1. Oqıwshılar sóylewindegi kemshiliklerdi tuwrılaw;
2. Olardıń oyda sáwlelendiriw hám túsiniw sheńberin keńeytiw menen baylanıslı halda sóz baylıǵın arttırıw;
3. Oqıwshılar sóylewindegi ayırım sózlerdiń mánisine anıqlıq kiritiw;
4. Gáp hám úsh-tórt gápten ibarat kishi kólemdegi gúrrińdi dúzip baylanıslı sóylewdi awızeki tuwrı dúziw kónlikpesin ósiriw.[3: 10]

Birinshi klass oqıwshılarınıń sóylew tilin ósiriwde balalardıń oyın hám ádetleri, súwret kóriw hám “bul ne?, bul kim?, ol ne qılıp atr?” hám basqada sorawlar tıykarında sáwbetlesiwden de paydalanıladı. Sawat ashıw dáwirindegi hár bir sabaq barısında oqıwshınıń sóylew tilin ósiriwge óz aldına itibar qaratıw kerek. Sonda ǵana oqıwshılarda sap ana tilinde sóylew iskerligi rawajlanıp baradı. Sol qatarda G.X.Jumasheva, V.Yu. Uvarova, A.N.Upaievalardıń Álipbe sabaqlıǵı tıykarında bir saatlıq sabaq islenbesi tıykarında úlgi kórsetip ótemiz.

Sabaq mazmunı. “L” sesi hám “L,l” háribi.



Sabaq maqseti:

a) Bilim beriwshilik maqset: oqıwshılardı “l” sesi hám “L,l” háribi menen tanıstırıw, bul sestı durıs aytıw kónlikpesin qalıplestiriw, “L,l” háribinen baslanatuǵın buwınlardı hám sózlerdi tuwrı oqıw, buwınlar járdeminde sózler dúziw hám olardı oqıwǵa úyretiw;

b) Tárbiyalıq maqset: Jası úlkenlerdi húrmet etiw hám tártipli bolıwǵa úyretiw, aqılıy pazıyletlerdi sińdiriw;

c) Rawajlandırıwshılıq maqset: oqıwshılardıń buwınlap oqıw kónlikpesin qalıplestiriw, pikirlew qábiiletlerin, sóylew tilin ósiriw.

Sabaq metodı: analitikalıq-sintetikalıq seslik metodı.

Sabaq túri: jańa ses-hárıp úyreniletuǵın oqıw sabaǵı.

Sabaqtı qurallandıırıw: “Álipbe sabaqlıǵı”, “kespe álipbe”, “lala, lampa”, “lenta” sózleri jazılǵan kespe qaǵazlar, túrli predmetler, tekstke tiyisli súwretler.

Sabaqtıń barısı:

I. Shólkemlestiriw.

II. Ótilgen temanı bekkemlew (úyge tapsırma soraw). Bunda balalar menen súwret tiykarında sáwbetlesiw shólkemlestiriledi

–Súwrettegi balalardıń atın aytıń.

–Kárim hám Qalbay.

–Qalbay qanday bala eken?

–Ol bilimli bala eken.

–Apası Kárimge ne dep aytadı?

–Apası Kárimge bilim alıw kerek ekenligin aytıp atır.

–Ne ushın bilim alıw kerek eken?

–Sebebi bilimli insan kúshli boladı, onı hámme húrmet etedi.

III. Taza tema ótiw. Bunda dáslep lala, lampa, lenta hám basqa da mısallardıń súwretleri kórsetilip, oqıwshılardan olardıń atları soraladı. Bul predmetler atınıń birinshi háribi “L,l” ekenligi sáwbetlesiw tiykarında anıqlanadı hám taza hárıp penen tanıstırıladı.

Bunda lala gúli súwreti arqalı sáwbetlesiw shólkemlestirilip, tómendegi sorawlar menen oqıwshılar tanıstırıladı:

–Bul ne?

–Lala gúlleriniń reńi qanday?

–Lala sózin buwınlarǵa bóliń hám neshe buwınnan ibarat ekenligin aytıp beriń.

(La-la)

–Birinshi buwınıń aytıń. (la)



–Birinshi buwında neshe ses bar?

Qalǵan buwınlar ústinde de usı sıyaqlı shınıǵıwlar islenedi hám oqıtıwshı soraw beredi:

–Búgin qaysı ses penen tanısamız? (“L,l” sesi menen)

“L,l” ses-háribin úyretiwde tómendegi shınıǵıw túrlerinen paydalanıw múmkin:

1. “L” sesiniń aytılwı hám belgileri ústinde islew.

–“L” sesi qaytip aytılıp atır?

–Ne ushın?

–“L” qanday ses? Ne ushın?

“L” sesiniń únli dawıssız ses ekenligin anıqlaǵanıımızdan keyin, bul ses mısál retinde aytıp kórsetiledi, oqıwshılar onı tákirarlaydı. Usı basqısha oqıwshılar bárshe ótilgen háriplerdi birgelikte kóterińki dawıs penen aytadı.

2. “L” sesi qatnasqan sózler tabıw hám onıń sózlerdegi ornın anıqlaw.

3. “L,l” háripleri menen tanıstırıw. Bunda tómendegi kesteden paydalansaǵ boladı:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Tapsırma: Tanıs háriplerdi oqıń. Háripler ishinen ózińizge tanıs bolmaǵan háripti tabıń.

Sonnan keyin “L,l” háripleri kespe háripler ishinen tabılıwı kerekligi tapsırma etip beriledi:

–“L” bas háribin kórsetiń. Ol menen qanday sózler jazıladı?

–Kishi “l” háribin kórsetiń. Bul kishi hárip qashan isletiledi?

“L,l” háripleri hárip kassasına qosıp qoyıladı.

4. Buwınlap oqıw. “L” háribin ótilgen háriplerge qosıp buwınlar dúziledi hám qosıp oqıtıladı.

5. Súwret ústinde sáwbet. Oqıtıwshı kórgizbe-quraldı paydalanıwda háreketlenetuǵın etip tayarlasa, oqıwshılarda qızıǵıwshılıq artadı hám taza temanı ózlestiriwi ánsat boladı.

Taxtaǵa baspa háripler menen tómendegi qosıq qatarları jazıladı:

Lyustra kóp dónip tur,

Lampa jaqtı berip tur.

Lala gúlden saylap ber,

Lenta menen baylap ber.

Bul gáppler balalarǵa buwınlap oqıtıladı. Oqıwshılardıń baylanıslı sóylewin ósiriw maqsetinde tómendegi sorawlar beriledi: [1: 22-23]

1. “L” háribi qaysı sózlerde qatnasqan?



2. Súwrettegi qız gúllerdi qay jerden alıp atır?

3. Bizge quyashday jaqtı beretuǵın ne?

Kestelerde buwınlarǵa ajratılıp jazılǵan sózler oqıtıladı.

6. Sabaqlıq penen islew. Oqıtıwshı sabaqlıqta berilgen buwınlar, sózler hám tekstti oqıwshılarǵa oqıp beredi, balalar birgelikte kóterińki dawısta tákirarlaydı.

IV. Taza temanı bekkemlew. Bunın ushın oqıwshılar menen soraw-juwaplar ótkeriledi:

1. Búgin biz qaysı ses penen tanıstıq?

2. Súwrette neler kórsetilgen?

3. Balalardıń atı kim?

Kishi jastaǵı mektep oqıwshılarınıń baylanıslı sóylewin ósiriwde didaktikalıq oynılar, hár túrli jarıslar áhmiyetke iye.

V. Úyge tapsırma beriw hám juwmaqlaw. Bunda belsene qatnasqan oqıwshılar xoshametlenedi hám úyge tapsırma beriledi.

“Álipbe” sabaqlıǵı birinshi oqıw kitabı bolıp, onı islep shıǵıwda didaktikanıń ulıwmalıq talaplarına: idealogiyalıq, bayannıń ilimiyligi, túsiniqliligi, sanalıq, oqıw materiallarınıń ómir menen tikkeley baylanıslılıǵı, balalar jası hám dúnya qarası, ózgeshe ruwxıy ayırıqshalıǵınıń esapqa alınıwı [2: 3] hám de “Álipbe” sabaqlıǵı dúzilisiniń jeke talaplarına tıykarlanadı.

Sawat ashıw dáwirinde balalar ótilip atırǵan temanızdı teoriyalıq tárepten emes bálki baylanıslı sóylew qábiletlerin ózlestiriw hám durıs jazıw shınıǵıwların orınlaw menen oqıw jılınıń ekinshi yarımında yaki keyingi oqıw jıllarında úyreniletuǵın temaların ózlestiriwge tayarlanadı. Solay eken, oqıtıwshınıń sabaq ushın ajratılǵan waqıttan únemli paydalanıwı, kórgizbe-qurallarınıń hár tárepleme joqarı dárejede bolıwı, oqıwshılardıń artıqsha dıqqatın tartatuǵın predmetler menen islespew, “Álipbe” kitabın janlandırıw sawat ashıw dáwirinde úlken áhmiyetke iye bolıp esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda balalardıń joqarı dárejede bilim alıwı olardıń sóylew tiliniń durıs rawajlanıwı menen tikkeley baylanıslı. Álbette, baslawısh tálimniń tiykarǵı wazıypalarınan biri oqıwshılardıń sóylew iskerligin ósiriw bolıp, til ósiriw úsh basqısha: sóz ústinde islew, sóz birikpesi hám gáp ústinde islew, baylanıslı sóylew ústinde islew arqalı joqarılap barıwı metodikalıq ádebiyatlarda belgilengen. Sawat ashıw dáwirinde de joqarıda keltirilgen úsh basqısha jumıs alıp barıladı. Bul dáwirde oqıtıwshılardıń tiykarǵı wazıypası oqıwshılardı úyreniw esaplanıp, bul oqıwshılar menen sóylesiw arqalı ámelge asadı.



### **Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:**

1. G.X.Jumasheva, V.Yu. Uvarova, A.N.Upaieva. Álipbe kitabı (1-klass ushın sabaqlıq).– Tashkent : “Novda Edutainment”, 2024. 22-23-b.
2. R.Saffarova, M.G’ulomov, M.Inoyatova. Savod o’rgatish darslari (A’lifbeni o’qitish bo’yicha metodik qo’llanma).–Toshkent: “Manaviyat”, 2003. 3-b.
3. S.Matchanov,X.G’ulomova. Nutq madaniyati. “Boshlang’ich ta’lim” jurnali. Toshkent, 2000. 8-10-b.